

2. Liberalismus

Pavel Dufek

POL112

12. 3. 2018

Jsme dnes všichni liberálové?

- LIB jako „*background theory set of presuppositions and sentiments of a supposedly neutral and universal kind which dominates political thinking across the ideological spectrum*“ (Bellamy 1999: 21)
- To má jisté implikace:
 - Není snadné určit, co přesně znamená být v politice „liberál“, protože liberální přesvědčení procházejí většinou ideologických proudů. To může být zároveň spolupříčinou slabých úspěchů otevřeně *liberálních* stran či hnutí (ČR: OH, ODA, LiRA)
 - Není snadné ani vymezit samotný liberalismus, což jen znásobuje problémy zapříčiněné vnitřní diverzitou LIB
 - Některé z hlavních znaků jsou nejzřetelněji viditelné skrze kritiku „zvenčí“. Nicméně, jak upozorňuje M. Freedon (2013: 329), běžně se setkáváme s „*mnoha protichůdnými chápáními [liberalismu], jež se rozcházejí v několika dimenzích interpretace*“
 - Což ovšem zároveň znamená, že úspěšná kritika konkrétní verze liberalismu či souboru liberálních principů či politických přesvědčení nerovná se „sestřelení“ LIB jako takového

Hlavní znaky a hodnoty liberalismu (srovnání)

Bellamy	Gray	Heywood	Freeden	LibProg pro 21. století
Rovnost	Individualismus	Jednotlivec	Individualismus	Jednotlivec
Svoboda	Egalitarismus	Rozum	Svoboda	Svoboda
Individualita	Universalismus	Svoboda	Pokrok	Zodpovědnost
Racionalita	Meliorismus	Spravedlnost	Racionalita	Tolerance
		Rovnost	Obecný zájem	Sociální
		Tolerance	Společenskost	spravedlnost
			Omezení moci	Rovnost příležitostí

Liberální a proto-liberální ideje v dějinách (politického myšlení)

Starověk a středověk

- **Sofisté** (5./4. stol. pnl) – přirozené x konvenční; univerzalizmus; rovnost všech
- **Periklés** (5. stol. pnl) : vláda zákonů; stejná svoboda a spravedlnost pro všechny x umění ocenit mimořádné schopnosti; úcta k soudcům a zákonům
- **Cicero** (2./1. stol. pnl): obecná pravidla řídící zákonodárství
 - svoboda spočívá v dodržování zákonů; ústy soudce promlouvá rozum
 - tradice **stoicismu** – univerzální společenství lidstva, účast na něm díky rozumu
- **Křesťanství** – individualismus + universalismus hodnot

Novověk: teorie společenské smlouvy, přír. práv

- T. **Hobbes**: radikální individualismus; politika > náboženství
- J. **Locke**: přirozená práva (život, svoboda, vlastnictví); právo svrhnout tyrana; zárodky dělby moci; náboženská tolerance
- J.J. **Rousseau**: demokratická verze společenské smlouvy (zabránění mocenským a majetkovým nerovnostem)
- Společné téma: stát jako **umělý konstrukt** vzniklý úmluvou lidí (občanů) a existující v jejich zájmu a pro jejich prospěch
- zdrojem legitimacy je konsenzus ovládaných; vznik „zdola“
- **neutrální** soudce
- zároveň hrozba (potenciální tyranie) vyžadující omezení

Omezení liberálního státu

- (A) **vnější**
přirozená práva (**Locke**), lidská důstojnost (**Kant**)
- (B) **vnitřní**
B1: dělba moci (**Montesquieu**)
B2: trh, směna a volný obchod (**Smith** a kol.)

Novověk: osvícenské pokrokářství (18. stol.)

- Úsilí o humanistickou reformu společnosti a o její „**osvícení rozumem**“
- FRA encyklopedisté (**Voltaire, Diderot, Condorcet**) – optimistický až vypjatý racionalismus, víra v pokrok
- Ch. L. **Montesquieu**
 - obchod jako moderní vzorec kooperace (zjemňuje mravy, umírňuje vládu, vede k míru)
 - moderní teorie dělby moci

Novověk: osvícenské pokrokářství (pokrač.)

- **I. Kant:** osvícenství = věk, kdy lidstvo **opouští nezletilost** (neschopnost řídit se rozumem)
- **Vnější podmínky** pro svobodu: svoboda vyznání a slova
- **Vnitřní podmínky:** autonomní vůle (udílení si morálních příkazů)
=> *kategorický imperativ*
- ***K věčnému míru*** – světoobčanská společnost, odstranění válek (liberální idealismus)

Novověk: osvícenské pokrokářství (pokrač.)

- Skotsko: D. **Hume**, A. **Smith**, A. **Ferguson**
- Hlavní tmel společnosti – vzájemná **materiální závislost**; v moderní době realizovaná výrobou za účelem směny na trhu => v základu regulace společenských vztahů jest **trh** a nikoliv **smlouva** či **abstraktní principy morálky** (= zdroj ekonomického liberalismu)
- Spontánní samoorganizace trhu (navázal zejm. F.A. **Hayek**)
- Ovšem nezastupitelnost státu v řadě oblastí

Novověk: utilitarismus

- 2. základní typ zdůvodnění liberalismu
- **Konkvencialismus:**
Podstatné jsou důsledky činu
Kritérium morálního jednání = „princip největšího štěstí“
Problém **neliberálních důsledků**
- J. **Bentham**: přirozená práva jako „tuplovaný nesmysl“

Zdůvodnění liberalismu (shrnutí)

- **Přirozená práva**, případně **společenská smlouva** – **deontologické** (na základě konformity s pravidlem)
- **Utilitarismus** – **konsekvencialistické** (na základě důsledků)
- (**Perfekcionismus** – na základě dosahování, resp. umožnění dosáhnout, nějakého **ideálu lidství** – viz **Mill**)

Problém: Nemusejí jít vždy ruku v ruce

Ponaučení: je třeba mít jasno v tom, co chválím / kritizuji a proč

Štěpení a antinomie v rámci liberalismu

(1) Klasický a moderní (revizionistický, rovnostářský atd.) liberalismus

- Kořeny v 19. století, především v díle Johna Stuarta **Milla**:
- Individualismus, pluralita názorů – „volný trh“ idejí (proti konformismu, paternalismu)
Ústřední hodnota individuální **svobody**
Opozice vůči paternalismu: **harm principle** – společnost/stát může zasáhnout jen tam, **kde naše jednání poškozuje druhé**
- Zároveň ale kvazi-romantická představa o **rozvoj individuálních kapacit** a kultivaci „**vyšších slastí**“ => doplnění klasickoliberalního kréda o státem zajištěné vzdělávání a některá sociální/materiální opatření
- + ovlivněn **socialismem** v hospodářství (mj. oddělení produkce a alokace zdrojů; ekonomická demokracie)

- Historicky lze vzestup moderního liberalismu chápat jako reakci na dvojí tlak
 - (levicového) **socialismu** a **dělnictva**
 - (pravicových) **autoritářských** doktrín a **nacionalismu**
- **M. Freedman** (2013): Zrod „státu blahobytu“ jako čelní úspěch liberalismu ve 20. století
- Klasický liberalismus nicméně stále naživu:
 - (A) **Popper, Berlin, Hayek** a reakce na totalitarismus
 - (B) vzestup **Nové pravice** v 70. letech 20. století (v reakci na krizi welfare state)

(2) Negativní a pozitivní svoboda

Negativní svoboda

- svoboda „od“ – absence omezení indiv. jednání ze strany ostatních/státu
- *Jaké jsou hranice mého svobodného jednání?*
- Individualismus, pluralismus

≈ Klasický liberalismus, libertarianismus

Pozitivní svoboda

- svoboda „k“ – autonomie resp. sebe-vláda; racionální řízení sebe sama
- *Kdo vládne mému jednání?*
- Kolektivismus, monismus

≈ Moderní liberalismus

Kořeny v **hodnotovém pluralismu**

Obava **Berlina** z **kolektivistických** a **monistických** tendencí PS => velké Pravdy vnucovány lidem v **jejich vlastním jménu** => hrozba **totalitarismu**

Dle **Berlina** se toto „*monstrózní odosobnění... nachází v jádru všech politických teorií sebeuskutečnění*“, čili i všeho „rozvojového“ liberalismu v tradici J.S. **Milla**

Proto se jedná o **klasickoliberalní** pozici kritizující kolektivistické, racionalistické, objektivistické sklony moderního liberalismu

JENOMŽE **Berlin** nebyl zároveň zastáncem radikalismu volného trhu

Další typy štěpení/antinomií

- Individualismus a kolektivismus
- Konstruktivismus a anti-konstruktivismus v politice (míra důvěry v rozum)
- Racionalismus a skepticismus stran (existence) objektivních hodnot

(více viz Gaus 2001)

Hayek vs. Rawls

Hayek

individuální **svoboda** v hranicích
vymezených zákonem

chybí konkrétní **účel**

trh jako neosobní regulátor společenských
vztahů (≈ A. **Smith**) – předpoklad
soukromého vlastnictví

minimalizace zásahů vlády

spravedlnost jako vlastnost **individuálního
jednání**

Odpor ke „**konstruktivistickému
racionalismu**“

Rawls

spravedlnost jako první ctnost spol. institucí

účel vymezen dvěma principy spravedlnosti

důraz na **férovou** rovnost příležitostí =>
snaha kompenzovat **nezasloužené
nerovnosti**

nutnost extenzivních zásahů vlády

spravedlnost jako vlastnost **výsledné
distribuce** (rozdělení) statků

Důvěra k racionálnímu nastavení
spravedlivé společnosti

Další otázky liberalismu ve 20./21. století

Nová pravice

- Reakce na konec poválečného boomu a problémy Keynesianismu
- „Libertariánský konzervatismus“ – snaha spojit klasicky liberální či neoliberální přístup k hospodářství s tradičnější morálkou
- Reakční radikalismus liberální NP – ohlížení se po „**zlatém věku**“ klasického liberalismu
- Vzkříšení klasické liberální ekonomie: F. **Hayek**, M. **Friedman** – **trh** jako nejlepší nástroj alokace zdrojů; **inflace** jako hlavní problém; **privatizace** veřejného a státního majetku; snižování **daní** a odstraňování **státní regulace**; boj proti **kultuře závislosti**

Problémy a otevřené otázky

- LIB jako skrytá **meta-ideologie Západu** => obvinění oponenty zleva i zprava ze „zákeřné“ hegemonie
- Vztah liberalismu a **demokracie** = ?
- Schopnost **inkorporovat alternativy a konkurenty** ústí v ideologickou „rozplizlost“, navzdory filosofické sofistikovanosti => mj. vede k radikalizaci kritických pozic
- Hlásané vítězství **lib. universalismu** vs. výzvy nacionalismu, náboženského fundamentalismu, kulturního partikularismu
- Dává stále **emancipační „projekt“ osvícenství** smysl a naději?

Problémy a otázky (pokrač.)

- Tolerance vs. hodnota individuální autonomie => otázka multikulturalismu
- Obecné meritokratické přesvědčení versus omítání **zásluh** jako principu spravedlnosti (mj. **Rawls** i **Hayek**)
- Liberalismus jakožto **neoliberalismus** (uvažovaná příčina soudobých recesí a krizí)
- Důraz na lidská práva vs. nemožnost prosadit ve státocentrickém mez. systému => nutný posun ke **kosmopolitismu** (tj. opuštění národního státu)?

Vybrané zdroje

- Gerald F. Gaus, “Ideological Dominance Through Philosophical Confusion: Liberalism in the Twentieth Century”, in: Michael Freeden (ed.), *Reassessing Political Ideologies: The Durability of Dissent*. London: Routledge, 2001, s. 13–34.
- Isaiah Berlin, “Dva pojmy svobody,” in Berlin, *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor
- Richard Bellamy, “Liberalism,” in Roger Eatwell and Anthony Wright (eds.) *Contemporary Political Ideologies* (London and New York: Continuum, 1999, 2nd edition), s. 23–50
- Michael Freeden a Marc Stears, “Liberalism”, in: *The Oxford Handbook of Political Ideologies*. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 329–347
- John Gray, *Liberalismus* (Praha: Liberální institut, 1999)
- Shapiro, Ian. *Morální základy politiky*. Praha, Karolinum, 2003

A mnoho dalších...